

JOSEP PIJOAN I JACINT VERDAGUER

Anna M. BLASCO BARDAS

Josep Pijoan (1879-1963), com ell mateix escriví, no tingué amb Verdguer «tracte ni relació de cap mena». El contacte amb els manuscrits verdguerians s'establí després de la mort del poeta quan, a finals del 1902 o principis del 1903, el seu amic Eduard Marquina —cunyat de Joan Moles, marmessor de Verdguer juntament amb Ramon Turró— va suggerir el nom del seu amic per fer-ne la feina d'inventari i ordenació.

Amics des de l'adolescència, Marquina i Pijoan compartien les mateixes afeccions literàries i no es fa estrany que acceptéssin de treballar conjuntament en els papers de Verdguer un cop els marmessors n'hagueren destriat els que no tenien valor literari.

En el moment de l'encàrrec Pijoan, que tenia vint-i-dos anys i acabava de fer la coneixença de Maragall, no era pas l'home d'acció i l'agitador cultural que seria més tard sinó un jove estudiant, a punt d'acabar la carrera d'arquitecte que, des del 1901, per prescripció facultativa, passava llargues temporades a muntanya, concretament a la Figuera, una masia del Pla de la Calma al Montseny.

Les estades al Montseny foren per a ell una etapa de reflexió personal i de creació poètica. Escriví poemes i transcriví cançons populars —que sentia cantar a pagesos i carboners—, va fer abundants lectures i disposà encara de temps per a la tasca lenta i minuciosa d'ordenar els manuscrits verdguerians, tasca de la qual parla força àmpliament i amb entusiasme en una carta dirigida a Maragall el maig del 1903.^I

Tal com reflecteix la carta, Pijoan es dedicava aleshores de manera especial als manuscrits originals del *Colom* i del seu treball en sortí el pròleg datat el 1903^{II} que encapçala el volum *Colom* seguit de *Tenerife*, editat per la Tipografia L'Avenç, i que no fou publicat fins el 1907, quatre anys després.

Va ésser precisament el retard en la publicació de l'obra pòstuma de Verdguer que Pijoan havia ajudat a ordenar —i fins proposat amb Eduard Marquina un pla de publicació— que va provocar el seu article a «La Veu de Catalunya» del 14 de març de 1906^{III} i un de molt detallat i possiblement escrit gairebé simultàniament a «La Lectura» de març de 1906^{IV}.

Però encara que no hi hagi el testimoni conservat d'altres cartes o articles això no vol dir que Pijoan deixés l'assumpte mort durant gairebé tres anys. Pijoan marxà a Itàlia en viatge d'estudis el juliol de 1903 i hi restà una mica més d'un any. En aquest període se situa un article, l'existència del qual coneixem

únicament a través del seu propi testimoni, primer en l'article publicat el 1928 *El diari íntim de Mossèn Cinto* (L'«Opinió» I, núm. 1, 18 febrer 1928)^V i després en un explícit fragment dels seus *Retalls de vida*, publicat a «Quaderns de l'Exili» el març de 1945 amb el títol *Els manuscrits de mossèn Cinto*^{VI}, en un paràgraf del qual es refereix a un article seu publicat «en un lloc on no s'esperaria trobar-lo —la revista italiana *Nuova Antologia*» i segueix la cita: «Era l'any 1904 o 1905, que, instal·lat a Roma i passant certes vetlles per la redacció, que era al Corso Vittorio, un dia allí, repenjant-me en un taulell, vaig escriure unes pàgines sobre aquell fet. Va al final d'un número com a informació i no sé si el firmo».

Donada la descripció que fa fins de l'escenari del fet, sembla força probable que Pijoan degué escriure algun article o nota sobre Verdaguer que, pel que fos, la revista italiana no li degué publicar, ja que consultats els anys 1903, 1904 —i fins 1905 encara que Pijoan ja no es trobés aleshores a Itàlia— no he pogut trobar-hi cap referència¹.

De tota manera, a banda que aquest article sigui intromissiu, pel testimoni de Pijoan en l'article de l'any 1945 sabem que parlava de la desaparició d'una llibreta, el *Diari Íntim de Verdaguer*, per tant del mateix fet que va aixecar polseguera en l'article de 1928 i que explicaria la menció que Just Cabot hi fa en l'article *Cal un biògraf* publicat dos anys després a «Mira-dor».

L'article de «L'Opinió» conté una descripció força detallada de l'aspecte exterior i del contingut de la llibreta, punt aquest darrer que, segons afirma Pijoan va fer que la tornés al Dr. Turró, el qual «sense fer gaires embuts la va ficar a la seva caixa de cabals» i no li deixà veure mai més.

Pijoan amb l'amagada intenció explicada quinze anys després a «Quaderns de l'Exili» provocava, per dir-ho així, el públic lector amb la idea de fer aparèixer de nou el *Diari Íntim*. No ho va aconseguir. Però el seu to punyent va fer aparèixer la setmana següent un editorial a «L'Opinió» amb el títol *On són els papers del bagul?* on d'entrada es posava interès a aclarir que la mort de donya Deseada fou anterior d'uns anys a la de Mossèn Cinto i que Pijoan, per tant, feia afirmacions errònies. Tot i això se sumava a la idea que la totalitat dels «papers del bagul» esperaven el seu lloc a la Biblioteca de Catalunya.

L'article de Just Cabot del 1930 retreia novament a Pijoan aquests mateixos errors i li atribuïa al meu entendre un altre que no és cert: no recordar que havia ja citat fragments del *Diari Íntim*. Si bé és veritat que Pijoan en el detallat article de «La Lectura» parlava de totes les obres de Verdaguer que en el període de tria havia tingut a les seves mans i en citava fragments, no en donà cap sobre el *Diari Íntim* el comentari del qual enllestí —tal com es pot veure— amb aquesta frase: «Y quedaba, por fin, el *Diario íntimo* que, por lo poco que de él conocimos, no creemos todavía que los tiempos aconsejasen su publicación».

D'aquesta frase sembla deduir-se que, o bé Pijoan no tingué interès a donar més explicacions o bé, més probablement, que el grup de l'Avenç «que

han sido los que nos han permitido copiar algunos fragmentos que aquí publicamos» ja no el tenien en el seu poder.

Per completar aquest recorregut de la relació de Pijoan amb Verdaguer i per tal de no reduir-lo a les peripècies dels articles en torn del Diari Íntim —aspectes més o menys anecdòtics que de tota manera semblen ésser els únics que interessaren Pijoan al llarg de tota la seva vida— convindria dir alguna cosa sobre la valoració que de l'obra de Verdaguer fa Pijoan en els seus escrits.

No sé fins a quin punt Pijoan comprengué tot l'abast de Verdaguer, ni fins a quin punt sintonitzà amb la seva poesia. En la carta a Maragall del maig de 1903, el primer document conservat en què parla sobre Verdaguer, Pijoan qualifica Mossèn Cinto de «l'últim pinàcul de la escola romàntica a Catalunya» i fins arriba a parlar d'una «obra tarada pels estragos d'uns sentiments d'escola que no són gayre simpàtics a la gent del dia».

No menys crítiques són algunes de les opinions aquest cop ja en un escrit publicat contingudes en el pròleg a *Colom*: «Posseït per la seva educació d'humanitats, en un superior concepte de l'epopeia clàssica, vol imitar-la i fins copiar-ne l'estil; però a pesar dels seus propòsits, surt aquesta obra, la més encastellada creació romàntica. Els sers meravellosos són desproporcionats, els idilis cauen per lo sentimental i les figures són tipus borrosos, esfumats en irisacions sense relleu. Tot el drama és un esbogerrament de la fantasia.»

L'única cosa que crec que Pijoan verdaderament va valorar en Verdaguer era l'ús del llenguatge popular i concretament la relació amb les cançons. De fet, és un tema que apareix recurrentment. En el pròleg que acabo de citar («Aquestes veus que admirarem aquí tant per la fina percepció com per la força en l'expressió d'un concepte, nosaltres les hem sentit, vives, franques i lliures, com les parla la gent avui encara en la terra nadiua del poeta»), en l'article a «La Veu de Catalunya» on comenta la seva tasca d'ordenació («Jo vivia aleshores, ab intermitències, allà dalt en una masia sobre la plana, y'm facilitava molt el treball sentir cada dia la mateixa llengua en que eren dictats aquells poemes, rajar clara y abundosa al meu costat per la boca dels nostres montanyesos») i fins en el darrer text d'aquesta selecció^{vii}, un text inèdit que jo mateixa vaig donar a conèixer com a Apèndix del llibre *Joan Maragall i Josep Pijoan*, fragment d'una llibreta escrita per Pijoan vers el 1923 —i que conté una primera redacció incompleta de l'obra editada el 1927— que no fou inclòs en la redacció definitiva de *El meu don Joan Maragall* on, entre altres coses diu, que a Verdaguer: «El va salvar la cansó popular, que havia sentit tant a l'infantesa y que no'l va deixar d'ajudar-lo tota la vida».

No sé si potser a Pijoan —que tot i que escriví i publicà versos la tasca creativa no fou per a ell sense una certa dificultat— se li podria aplicar el judici que feia de Maragall respecte a l'obra de Verdaguer i que, pel què sigui, no s'atreví a incloure en la versió publicada del llibre que dedicà al seu mestre: «no tenia una complerta admiració per en Verdaguer, la seva aparent facilitat d'escriure versos l'amohinava».

[La Figuera, maig 1903]

Estimat D. Joan:

Veig que ya s'ha contaminat del meu mal dels arrepeniments tardans. Quin greu que sap que patís per mi en la tornada! Y yo mentrestant gosaba, costas amunt, d'aquella delícia dels estels que anàvan sortint l'un darrera l'altre. L'endemà, aquí va ploure també. Vaig aprofitar-lo per atacar aquesta tasca de treure en net lo que's pugui del «Colom», que no és poca la feyna que portarà. Han anat sortint nous fragments del poema definitiu, que auméntan l'importància de l'obra. Hi ha un tros que suposo que serà el comensament del cant terç, y un altre de l'arribada a la illa, millor dit, el desembarch. Además, en els borradors o llibretas primitivas hi he trobat moments d'interès tant per la resolució de la llegenda com per la desbocada fantasia del poeta. És curiós que el temperament català dongui de vegadas una mostra d'imaginació tant sense trevas, tant estupendament romàntica. Crech que el cas de mosèn Cinto no és únich en el nostre art y literatura. En tots nosaltres s'amaga una propensió al romanticisme, per reacció a la sequedat de nostra rassa. Mossèn Cinto, en aquest sentit, s'escapa de tota ponderació. Al costat del primer «Colom», Victor Hugo es queda curt. Las comparacions són bojas, l'estil linfàtic de boniquesas, que contrasta més ab las pretencions de clàsich que vol tenir el poema. Diu un cop que Colom, contemplan a les estrelles «que rodólan pels cels a voladúries, / lliscan rosoladisas pel cel blau / en giravols de dansa armoniosa, / l'afalaga y en somnis roda ab ellas / y s'anega en lo riu de l'armonia / que de sos ecos amorosos brolla, / més dolsos que la mel que a las abellas / a la claror de la primera albada / los romanins del paradís donaren».

Yo no crech que es puga ya dir més entravesaments de bellesas en menos paraulas. Ab tot, crech que és una cosa que deu respectar-se, que té grandesa y que no es perdrà res en publicar-la. Are comenzo a compendre a mosèn Cinto, y precisament potser ajudat d'aquests fantàstichs extravios. Quina carrera no hi ha des de aquets principis del seu gènit fins a ses últimes pasions místicas! Pro una cosa las unifica y armonisa: és el romanticisme que informa a totes ellas. Mosèn Cinto fou sempre un poeta romàntich; l'últim pinàcul de la escola romàntica a Catalunya. Es necessita tota la cadena dels artistas del Renaixement català per produir un tipo tan acentuat dintre del seu caràcter com mosèn Cinto.

I quina llàstima! Aquet home tenia una dolsa sensibilitat y fresca imaginació. Els cants que coneix del «Colom» tenen una sensillesa d'expressió verdaerament inspirada. Quina llàstima que aquet home no tingués algú que el dirigís ab bons concells! Avuy ens deixa una obra tarada pels estragos d'uns sentiments d'escola que no són gayre simpàtichs [a] la gent del dia. Sembla que anem a entrar en un período de naturalisme en el bon sentit de la paraula. Déu ho vulga, y las senyals són de que serà aixís. Potser la admiració que per vostè senten els joves és perquè ha obert la porta de una reacció en aquet sen-

tit! Yo crech que, fora d'aquesta corrent literària, és una cosa de sempre que la bellesa deu ser anunciada per las cosas naturals. Fabricar-se un món de somnis o crear-se un interior d'espiritualismes abstractes no crech que dongui may ni un bon art ni un bon misticisme. *Natura naturanta y natura naturada*, com diria Spinoza, me sèmblan millors aspectes de la cuestió.

Pro arribo al final del paper sense parlar de mi ni de la meva feyna. Un altre dia serà. Saludi a D.ª Clara. A la Elena que no s'escarrasi, no li dongui mal temps per fer-la rumiar per mi. A vostè, una abraçada d'en

Pijoan

II

I

Es cosa que ja s'ha fet tradició, que Mossèn Cinto escrigué dues *Atlantides*, de les quals la primera fou sols un plan pera la segona, que deixa l poeta per definitiva. Això mateix, i a ciencia certa, podem dir del *Canigó*. Aquest poema tenia son germà non-nat, que en Verdaguer conservava encara en els seus ultims, i que no destruí fins a la vigília de la seva mort, quan, a pesar de la tormenta que l'enrotllava, el poeta tingué força i seny pera fer tria dels papers, que constituïen el seu unic propri. Entre ls escrits que van estripar les seves mans tremoloses s'hi trobava l primer dictat del *Canigó*. Uns amics cuidadosos que voltaven aquell lliit reculliren els bocins del paperam que esmicolava; però, com si no fos prou la voluntat manifesta del poeta que finava, el trocejat barrejament d'aquelles lletres feia impossible una postuma reconstrucció.

Altrament ha passat amb el COLOM, que, si en Verdaguer ens el deixa sense acabar en sa forma definitiva, en cambi en els seus manuscrits hi trobem totes les notes i borradors del seu poema inacabat. Sembla que al conservar-les hagi volgut el poeta mostrar-nos, en el procés sofert per la seva obra, tota la carrera donada pel seu esperit en la llarga i profitosa jornada de la seva vida.

II

Que Colom fou el primer heroe que am la seva llegenda portà l'inspiració del nostre poeta en el camp de l'epopeia, no cal pas dubtar-ne. Ell mateix, en una nota escrita al marge del manuscrit, lin fa retret, dient-li:

Per tu fóra, oh Colom, mon cant primer;
per tu serà l darrer
que surti de ma lira,
si Aquell que a tu inspirava a mi m'inspira.

Lo util i profitosa que serà, doncs, aquesta deixa, se comprendrà al dir que desde les pagines escrites per l'estudiant de retorica fins a l'obra més

madura del seu geni, veiem an en Verdaguer fantasiejar sobre la figura de Colom, que no deixava d'acompanyar-lo. En dues coses principalment ens fixarem: en la de la primera aparició en forma de poema i en sa transcripció definitiva.

Entre la montanya de papers que s componen de còpies, notes i borradors sobre aquest assumpte, s'hi destaquen dues llibretes petites, d'escriptura microscòpica seguida i compacta, que s perd a voltes entre les taques i rebrecs del paper, i més sovint encara per les nombroses correccions que l'entrenyinen. Són els primers assaigs d'un poema sobre Colom, i que nosaltres hem batejat ab el nom de *Tenerife*. A quina època pertanyen aquests manuscrits? Pot preguntar-se a una nota sobre l poema escrita al darrera d'un ofici demanant una beca, i a les cobertes del manuscrit, relligades per mans poc hàbils en fer cusits, i que són el bocí d'unes conclusions del seminari.

Sobre aquestes cobertes, i a manera de proleg, escrites en la forma mig en prosa, mig en vers, s'hi troben les següents ratlles:

En els dies més hermosos de ma vida, tantost despert del primer sòn de l'infantesa, saltí de la falda de ma mare, i ab dalè d'infantó demaní a mos avis, que ja la tomba xuclava, l'història de ma patria. Girant-sem riallosos; ells mostrand-me-la, me feren llegir en ses planes d'or, que l sol de mig-dia de ple il·luminava. Vegí al més gran dels heroes de la Grecia deslliurar-la del monstre de tres caps. Vegí blanquejar l'espasa del Cid darrera ls fills del profeta, elevar-se la creu dalt de l'Alhambra i al pare del vencedor de Sant Quintí i l'heroe de Lepant abraçar-se am dos mons. Després, quan en els dies de l'amor s'ornaren mos llavis de finissim ros, deixava l'aimada terra de mos pares pera veure les grans viles i ciutats dels heroes, aon somniava trobar sos nets i descendencia. Més una trista veu que entre la fressa i remor s'oïa, me detura i em diu: «Gira ta via, ho cantor de montanyes, no vingues, que veuries als fills dels heroes debatre-s i matar-se els uns als altres. Torna-ten a tes boscuries, i si l record d'una de llurs grandeses ha arribat a tes orelles, canta-la ab dolça veu abans no s perdi en la tomba de l'oblit». Torní-men sentint apuntar les llagrimas a mos ulls, i sota l'ombra d'un desmai aní a plorar en les vores del Ter, de fresques aigües; però, reprimint-me tot seguit, ple de fe i escalfor sagrada, d'aqueixa manera llen-sí mon cant als aires.

Si aquest paragraf no es una pura ficció literaria, demostraria un fet molt important en la cronologia de les obres den Verdaguer. Per elles se comprèn que l poeta, en sa primera joventut, davant del trist espectacle del present, gira ls ulls ençera i, arrencant-se entre plors i sospirs, dicta les primeres posades dels seus cants èpics, i aquestes foren el *Tenerife*. Però encara hi ha un altre dato que pot servir pera senyalar la primeria d'aquesta obra. Durant el transcurs de la narració l geni del Mal explica a Colom, pera enterbolir el seu coratge, el terrorífic esfondrament de l'Atlantida.

Aquest episodi, que per mala ventura no s'ha conservat, fent-se amo del seny i la memoria del poeta, se l'emportà cap a una altra terra més allunyada i mitològica que fou l'Atlantida.

Una rama esbarriada del COLOM deixà caure aglans de bona llei en terra fèrtil, les quals, creixent creixent, foren les soques venerables que avui constitueixen els dotze cants de *L'Atlantida*.

Per providència o descuit den Verdaguier arriben a nosaltres fragments de la seva primera tentativa de poema epic. Tenia l'autor ferm proposit de publicar-los? Indubtablement que no. Els conservava únicament perquè li servissin de guiatge o senyal en la gran epopeia cristiana que s'havia empresa de desenrotllar. El lector podrà judicar quant encertadament començava, en els cants i preludis que s conserven. Ells serviran pera augmentar la seva glòria. Els primers borradors, esbarjo del seu cor juvenivol, aquests serviran pera l nostre estudi i ensenyança. No ns queda sobre això poc ni molt dubte. El darrer COLOM serà una de les obres més respectades den Verdaguier, el primer *Colon*, i que, pera distingir-lo, nosaltres hem batejat amb el nom de *Tenerife*, serà una de les més estimades perquè ensenya l'hora en que va apuntar un gran poeta en la nostra terra.

III

A la primera ullada que s dongui als dos manuscrits de *Tenerife*, ja s veurà que fan referencia sols a l'estada de les naus a Canaries. Se veurà encara que no són més que l trasllat l'un de l'altre, més complet el segon, però a sa vegada plenissim de noves esmenes i afegits. Nosaltres ens hem atès, al transcriure-l, a la seva ultima forma, mentres aquesta fos intel·ligible. Pot el lector estar tranquil en aquest punt, que no farem innovacions amb excusa d'interpretar-lo. Dues coses ens en deturen principalment: l'una, el respecte degut al poeta; l'altra, que, essent aquestes paraules principalment precioses per la seva espontaneïtat, podria malmetre-les una correcció disminuint la seva força. Tantes vegades com ens han semblat obscurs els termes i figuracions, hem tingut després de retreure-ns a pagar-li tribut d'admiració.

Nosaltres, a pesar de que no senti bé a l'editor fer el panegiric de la seva obra, volem declarar l'alegria am que publiquem aquests mots, dictats pel poeta amb el foc de la seva juvenil inspiració. Es el moment santíssim d'una llengua l'hora en que s reuneixen l'inspirada fantasia d'un gran poeta i la riquesa verbal de la tradició montanesa. Sembla que ls pobres mots arreconats en les afraus de la serra esperin l'hora de renàixer sortint de la boca del poeta. Meravelleu-vos, gents ciutadanes! Aquestes veus que admirarem aquí tant per la fina percepció com per la força en l'expressió d'un concepte, nosaltres les hem sentit, vives, franques i lliures, com les parla la gent avui encara en la terra nadiua del poeta. En Verdaguier no feu més que usar-los amb inspirada justesa, renovant-los al calor de la seva imaginació, donant al vocable popular una força més intensa, per l'intima relació del sentiment i la paraula. Sembla que al dictar el poeta ls mots que l poble pronuncïa sense emoció, se renoven

en la dita inspirada, com si s dictessin de nou, com si eixissin a la llum per la primera volta. Heus-aquí l'acció més alta i principal de la poesia: crear el llenguatge ideal, l'ànima del llenguatge, que vivifica ls termes materialisats en la realitat del dia.

En quina potencia posseïa en Verdaguer aquest do de la virtut verbal, no ns caldrà ponderar-ho a nosaltres. Cal tenir en compte que ja en la primera obra dels estudis apareixia la veu en tota sa força. Un fet de poca apariència servirà pera demostrar-ho. Basta fixar-se am quina intuïció revela ls fets i coses del mar valent-se de termes de montanya. El *samaler* del timó, les *sumzades* de les ones, donen una visió exacta d'aquelles coses. Què voleu més! Això demostrarà que pera parlar am força i am justesa basta tenir una forta visió.

IV

Per lo que portem dit, al parlar de la naturalitat inspirada del llenguatge, se podria creure que ho fem pera amagar la filiació d'aquest poema i les seves relacions amb obres que devien constituir els estudis literaris del poeta, en aquell temps. Que l drama de *Tenerife* té molts punts de semblança amb el tragic episodi de Didus de l'*Eneida*, i que les comparacions i adjectius sovintegen a la manera classica, nosaltres hem sigut els primers en apreciar-ho. Però encara en això volem defensar al poeta, valdament siga no més que pera aclarir alguns conceptes sobre l'originalitat, que avui erradament són convinguts per tot-horn.

No es lo essencial de l'obra artistica (per lo menys al nostre sentir) el tema ni l'estil en que l'acció se desenrotlla. La forma artistica es una cosa més intima, més vaga, més misteriosa que l'estil en que l'obra està desenrotllada. Es, en una paraula, lo essencial en la forma artistica, el to personal que li dóna vida propria. Es l'ànima de la persona moral que constitueix cada obra. I així com un individu pot parlar am termes i tractes d'altres persones, però sempre apareixerà la característica del seu temperament per sota de les paraules, així també una obra artistica inspirada en un estil d'un altre home o en ensenyances d'altres literatures, si es obra inspirada, apareixerà en una tonalitat propria que la fa un ser de l'art. Per això l'estil pot imitar-se i la forma no.

Fins en cada geni la forma s'imposa de nou, pera avenir-se al sentiment de cada obra, mentres que l'estil domina devegades en totes les produccions d'un poeta. Virgili, admirant els poemes homerics, volgué imitar-los; i si dels elements de l'assumpte, episodis i fins d'estil, s'els assembla... té una visió i un sentiment quasi contradictoris als dels seus models. Per això parla en un altre to. Tota la diferencia que va de l'Eneas treballat pel destí, governat pel compliment d'un dever, i sentint ja a dintre una obligació moral, a l'Eneas fill de Citeres de *L'Iliada*... tota la diferencia que va de les dues creacions, va també en la forma d'expressió de l'un a l'altre.

Més diferencia va encara, si cab, entre l'Ulises que trobem en *L'Iliada* fent de capità, i a *L'Odissea*, i també a l'Infern del Dant, explicant-nos les seves

tribulacions de navegant. No es sols l'anecdota i el metre lo que fa que cambii Ulises en les tres epopeies per sota l ritme dels tercets o dels exаметres: hi ha una transfiguració sentimental que fa que cambii l'expressió, el sentit i la forma artística, en una paraula.

Més humilment, el poema de *Tenerife*, primera creació del nostre poeta, n'es una altra mostra. Posseit per la seva educació d'humanitats, en un superior concepte de l'epopeia classica, vol imitar-la i fins copiar-ne l'istil; però, a pesar dels seus proposits, surt aquesta obra, la més encastellada creació romantica. Els sers meravellosos són desproporcionats, els idilis cauen per lo sentimental i les figures són tipos borrosos, esfumats en irisacions sense re lleu. Tot el drama es un esbogerrament de la fantasia. Nosaltres creiem que dirà molt sobre l caracter den Verdaguer l'obra dels seus primers dies, i que es una noble mostra del seu geni, produint-se sense voler en una forma propia a pesar dels desitjos de manifestar-se en istil d'altri.

V

Quan a les seves velleses en Verdaguer va reprendre l'idea del COLOM pera una més alta epopeia, ja no tenia l'infortunat poeta la calma i serenitat tant necessaries pera poder acabar una obra així. La titanica lluita que representen els manuscrits del COLOM en són una mostra: papers i paperam escrits de totes maneres i a totes hores, i en ells aclarint-se cada vegada més els fragments que han quedat del COLOM. Es curiosissim veure, al través de lo que deixa escrit en Verdaguer en aquest assumpte, com va treballant la seva imaginació pera elaborar la materia ideal de la poesia. Hi han apuntacions pera tots els moments del poema, desde l preludi del combregar de Palos, que s troba en una forma del tot diferent, quan, en lloc d'intercedir la Verge per l'empresa de Colom, són les tres persones de la Santissima Trinitat que parlen, fins a la tornada a Barcelona, ont hi trobem llampecs d'inspiració apuntats pera descapdellar després, i en mil formes, situacions i estats de composició. Per exemple, les notes sobre la tornada omplen quatre grans planes d'una descomposta barreja.

Montserrateny i Montserrat un dematí escatien:

—Quina nau es aqueixa que arriba de ponent?

I ara una variant a continuació:

Montserrateny, un dematí, digué a Montserrat:

—Veus quina nau tant extranya arriba de ponent? La nau es extranya, i més ho són la gent.

El Montserrat digué:

—No conec a la nau ni ls mariners, més sí conec a qui la mana. Es un mariner genovès que estigué, abans d'embarcar-se, molt temps als peus de ma Regina...

Així són les primeres apuntacions. En Verdaguer, per la seva falta de memòria, s'ho apuntava tot: paraules, termes i dites de la gent omplen els seus manuscrits. ¿Com no apuntar aquestes idees que creia que podien ser germen d'alguna inspiració artística? Després un altre dia les tornava a escriure, conservant algun vers que impensadament li havia sortit, marcant adjectius, apuntant frases que fan somniar canturies inexpressades, com «la terra del misteri», i que s'veuen pels marges dels manuscrits. Després un altre jorn se tornava a representar l'escena i la seva imaginació dictava i cant de nou, conservant tant solament els horitzons i algun vers, alguna paraula que donava a la producció fesomia característica.

I així de nou l'endemà i l'altre, fins a deixar-lo en la forma en que l'apunta en la gran llibreta del manuscrit definitiu. Però fixi-s que en aquesta obra en Verdaguer no *llima* mai, no s'entreté en disputar-se amb una paraula o retòrcer un vers, posant el final al principi, capgirant els adjectius i totes les altres esterils maneres de composició literària: sempre que dicta crea de nou, i amb sentiment inspirat. Coneix prou bé que les espases, perquè tallin, han de forjar-se amb gran foc, i no cal entretenir-se afilant-les amb la llima.

VI

Desgraciadament el nostre poeta no tingué el bon repòs pera continuar i acabar aquest poema. Però, així i tot, el creiem d'una importància extraordinària pera la nostra literatura i la poesia en general. En la gran esfera de bellesa on se mouen les superiors obres artístiques, el COLOM hi viu ja d'una manera espiritual i definitiva. La més alta acció reveladora del poema està descoberta en aquests cants i preludis. Està fundat el cicle, senyalada l'acció i l'aire que vivifica ls personatges. Pel concepte personal i individualista de l'art que avui corre, això es molt poca cosa: no s'veu, no s'palpa l'obra, i la gent no ls estimarà aquests pobres versos orfanets i solitaris. Però, pera la més alta i justa idea de l'art, com l'obra colectiva dels esperits de les gents, l'ànima del poema ja hi estava en aquests començaments. L'emoció que enfilava el poeta a una altura suprema, radiosa de claretat i de bellesa, no s'ha perdut del tot, i aquests cants que resten basten pera conservar-la. Encara pot-ser convenia que el poema quedés així, fent somniar a les generacions travessies inexplorades, verges camins a seguir sobre les ones. Qui sab si el destí, en la seva entranyable sabiduria, no ha obrat amb una prudència i economia altíssima! L'obra del COLOM era massa gran pera ser feta per un sol home. Recordem-nos que totes les grans accions de l'humanitat han sigut produïdes heredant-se la feina ls homes, l'un darrera l'altre. Qui sab si pera l'acció artística de l'esperit humà convenia que el poeta hagi mort sense concretar la seva obra! Ell ha posat el llevat: a un altre no li quedarà altra feina que pastar la massa. Quan Homer va dictar els seus cants, que avui són la més alta gloria de la bellesa, havien passat pel seu camí ls cantors orfics i molts Demodocos i Femios havien declamat el cicle de Troia asse-

guts en les escales del portic d'Alcinos o banquetejant en el palau d'Itaca. L'*Eneida* fou la successora d'altres poemes sobre la fundació de Roma, dels que Virgili, segons Macrobius, ne copfa centenars de versos. I el Dant, a sa vegada, es introduït per Virgili en el regne de Proserpina, i tot sovint, al repetir una dita del seu mestre, li fa acatament dient-li que *cio sa il mio dottore*. La bona gent antiga, més pura, més elevada de concepte, treballaven per la bellesa i no ls preocupava una vanitat personal d'esser originalíssims. Volien la posteritat, no pera ells, sinó pera la seva obra: per això no ls dolia veure ls seus treballs aprofitats per un altre que ls donava una superior realitat i bellesa. Els poetes s'entregaven els versos, i fins s'imitaven composicions enteres. Els arquitectes s'ensenyaven les formules, els motius d'ornamentació i el canon misteriós que ordenava les línies d'un temple. El deixeble venia després i corregia la corba del capitell, aprimava la columna, però respirant am respecte en tot lo demás segons les santíssimes regles donades pel mestre. Mai això en lloc se veurà amb una tant dolça fraternitat com en les generacions d'estatuaris de la Grecia. Creava l primer un *tipo*, un pur concepte sense vida ideal, un ser d'imaginació com era una estatu viril o una deessa, i sobre aquella idea s'inspiraven els seus hereus.. de l'obra d'ells uns altres, passant centúries embellint el rostre, aixecant un plec, agraciant la forma, fins a conseguir crear un d'aquests monuments de l'esculptura que són la gloria de l'esperit humà sobre la terra.

VII

Aquesta es la sort que li espera al COLOM: una ventada divina que l'halè que ella dongui ja no s perdrà mai més. Trobarà algú pera recullir-la? Indubtablement que sí. Pot-ser espera l seu hereu en el fons de les edats que venen; però si alguna fou propicia pera un home, aquesta ho es pera l cantor de la gran epepeia catolico-espanyola.

Hem perdut els béns, les terres i vianda que teniem a l'altra banda del mar, i allò ja no es un lloc pera la fortuna, sinó un motiu de records i d'anyorances. Baixarà l'amor a fecondar l'inspiració d'un geni? Nosaltres esperem que sí. Pot-ser parlarà en una altra llengua, naixerà en terra castellana o d'un altre poble, però sempre recullirà les veus i els sentiments d'aquest home que en els nostres dies i en la patria nostra va obrir el camí de la seva ruta. Ell tindrà per en Verdagner una paraula que valdrà més que totes les estatués: ell li dirà lo que diu Homer de Demodoco, glorificant amb ell els rapsodes que l precediren:

Immortal a qui ls Deus sempre donaren
de cants els més suaus per onsevulla
que un inspirat desvari l'emportés...

La Mora, 1903.

III

Com que jo no havia tingut may ab Mossen Cinto cap tracte ni relació de cap mena, me va venir més de nou l'encàrrech d'ordenar y classificar les obres del difunt poeta y proposar junt ab en Marquina un plan de publicació. Va ser una feyna que'l nostre bon amich comú, el senyor Turró, va voler de totes les passades que la fessim en Marquina y jo.

Nosaltres prou que'ns hi varem excusar, perque la montanya del paperam feya basarda. Els qui estiguin enterats de la manera cóm Mossen Cinto anava elaborant els seus poemes, copiant un mateix manuscrit infinitat de vegades, y canviant cada mot segons la inspiració de cada dia, ja's podrán figurar quantes resmes de paper, quantes llibretes sortiren en confosa barreja, dels dos bauls hont Mossen Cinto guardava els seus documents particulars y escriptures.

Els marmessors ja havien fet per endevant una tría de tot lo que, al seu judici, pogués tenir algun valor literari. Alló és lo que'ns passaren a nosaltres pera que esclaríssim els textos, possessim prólechs hont no n'hi havia y restablíssim la bona lectura hont hi podia haver alguna confusió per les variants. Jo vivia aleshores, ab intermitencies, allá dalt en una masía sobre la plana, y'm facilitava molt el treball sentir cada dia la mateixa llengua en que eren dictats aquells poemes, rajar clara y abundosa al meu costat per la boca dels nostres montanyesos.

Sense cap discussió ni dubte, en Marquina y jo distribuïrem les «Póstumes» en quatre volums. El primer, «Prosa aurea», contindría les Rondalles y alguna altra petita obreta deixada en prosa per Mossen Cinto. Aniría precedit d'una lacónica vida del poeta, escrita ab imparcialitat y un retratat gravat al àcít, segons la bona costum y manera antiga.

Els altres tres volúms, que anomenavem «Carmina épica», «Glosa mística» y «Carmina lírica», contindríen tota la demás obra póstuma del poeta: «El Trobador», «El Colón», la traducció rimada del «Cántich dels cántichs», una paráfrasis del mateix, titulada els «Jardins de Salomó», «Les Perles» —graves rimes inspirades dels versícols del Amich y l'amat— «Els pobres», «el Santoral», les poesíes juvenívols; «El Tenerife», etc., etc.

Aquestes obres, de nou esclarides y ordenades, tot lo poch bé que varem saberne, trasmeterem en Marquina y jo a qui ens les havia entregades, sense guardarnos ni copia d'elles, ni tansols un recort... una d'aquelles estampes plenes de jaculatories que tot sovint voleyaven cayent de les planes de les llibretes.

Després nosaltres marxarem cadascú pel seu cantó. En Marquina feu la vía cap a París, y jo marxava també, ab l'insensata y desesperada ambició de refer violentment la meva educació fóra de la patria.

Encara desde lluny vaig voler gestionar, pera que aquells llibres preciosos se publiquessin. Jo'm trobava aleshores a Roma, en una frenética activitat de estudis, llemsant conceptes falsos y prejudicis ab que se m'havia nodrit desde petit, y esforsantme pera conquistarme quan menys un superficial barnís de

cultura moderna. Estava constantment com un d'aquets jugadors d'escachs que diuen que juguen alhora ab sis o set tablers.

Allí y tot, veyent que tot el nostre esforç, entregat generosament, anava a pèrdes, vaig insistir en que no's retardés més la publicació d'aquelles obres póstumes, oferintme a imprimir aquells llibres, allí mateix a Italia. Els gastos de Duanes y transport de l'edició, vindrien compensats per les economies amb que's faria el treball d'impremta. Jo m'oferia a anar cada diumenge a Citta di Castello, ahont encara funcionaven les antigues estamperies de la Umbria, ab sos preus tradicionals inverosímils...

Poch a poch les cartes van anar sent més rares, y quan vaig tornar, ja'ls quatre volums de les «Póstumes» corrien de nou disgregats, y fins d'una mateixa obra n'hi havia fragments en diferents mans. Vaig conseguir, sempre ab l'ajuda carinyosa del senyor Turró, reintegrar les obres mutilades, però decidit a que aquest fos el meu darrer pas en l'assumpt. *¿Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?*

¿Per qué, donchs, avuy torno a parlarne? ¡Ah! Perque no puch contenir ja més la meua impaciencia! No és just, no és decorós detenir ni un moment més la publicació d'aquets llibres. Obres com aquestes no son del un, ni del altre, son de tots... y el nostre esperit en valdrá menys fins al día en que's publiquin.

Permeteu, donchs, que jo que he saborejat ja'l «Cántich dels cántichs» en lletra catalana, y m'he gaudit de les magnífiques estrofes del «Colon» ne parli avuy ab aquesta recansa. Quan sento que per aquí, pels nostres lluits Ateneus, y per les pomposes societats y academies, se descobreixen listes y el ressó dels discursos ens arriba encara l'endemá per les engrunyes de les gazetilles... jo no puch menys de sentir l'amargor, al pensar que aquet culte extern al poeta no va acompanyat per la práctica més sencera de la publicació y conservació de les seves obres.

IV

No conocía yo á mosén Cinto, ni había tenido con él relaciones personales ni literarias de ninguna clase. Imagínese, pues, mi sorpresa, cuando pocos días después de su muerte, en las trágicas circunstancias que todos conocemos, fui llamado por los albaceas testamentarios del poeta para ordenar sus papeles y escritos póstumos y proponer, en unión de D. Eduardo Marquina, un plan de publicación.

La labor no era para nadie tentadora. Una pesadilla de dolor y de discordia parecía recaer sobre todo lo de mosén Cinto. Además, la montaña inmensa de sus escritos hubiera asustado á los más decididos. De dos grandes baúles llenos de cartas amarillentas, de recortes de periódicos con juicios de sus obras, de diplomas de seminario y de estampas con jaculatorias y documentos de familia... fueron extrayendo los albaceas todo lo que creíamos que podía tener algún valor literario.

Quién hubiera podido sospechar al ver aquel amasijo de papeles, que en aquellos cuadernos á medio escribir, en aquellas hojas sueltas sin ordenar, había una parte, acaso la más importante y desconocida aún, de la obra poética de mossén Jacinto Verdaguer. Poco á poco fueron apareciendo los poemas admirables, en diferentes estados de elaboración. Algunos se completaban ya transcritos por el poeta en su forma definitiva, mientras otros quedaban dolorosamente mutilados para siempre. Allí se podía ver la lenta evolución y las fases sucesivas por que había pasado una misma obra. Los adjetivos incoherentes y frases sin sentido que encontrábamos en el margen de otros manuscritos, se veían copiados más tarde en los fragmentos sueltos á veces en verso, otras en forma de prosa, para pasar de allí á la primera libreta y de ésta á la segunda, y de la segunda á la tercera, y á la cuarta, viendo siempre crecer y organizarse la obra artística.

Era allí donde se podía más bien que en ninguna otra parte, comprender el carácter tenaz é indeciso al mismo tiempo de mossén Cinto, duro en su misma irresolución, escribiendo dos palabras á la vez, decidiéndose hoy por una, mañana por la otra, borrando ésta para escribir la primera con tinta más fuerte, audaz y temerario en medio de sus dudas. Las intermitencias de inspiración que para otro hubieran sido causa de desaliento, para aquel espíritu, lleno de terquedad, eran aún mayor motivo de perfección.

Citaremos como ejemplo de perseverancia en una misma obra el celo con que mossén Cinto venía trabajando en su gran poema épico á Colón, desde su primera juventud:

«Per tu fou o Colon mon cant primer
que surti de ma lira
per tu sera Colon mon cant derrer
si'l Deu que t'inspirá a tu, m'inspira!»

Esto escribía mossén Cinto antes de morir, como para publicar que aquel que había sido su postrer canto era también el primero que había cantado en sus años juveniles. Y, efectivamente, al agrupar en un solo conjunto los papeles y manuscritos referentes á Colón, entre las copias de su último poema y las tentativas frustradas y poesías de otros autores..., entre vistas y grabados del Nuevo Mundo y fragmentos pseudolíricos de poetas sudamericanos..., aparecieron dos pequeñas libretas mal cosidas, de menudísima escritura, tentativa precoz del estudiante empeñado en hacer un poema épico con el tema histórico de Colón.

Allí, todavía la leyenda de la Atlántida no es más que un episodio perdido del segundo canto; pero hay ya versos tan perfectos, que pasaran de cuaderno en cuaderno, hasta llegar á la gran libreta de cubiertas azules donde se halla ya la versión cuasi definitiva de los fragmentos del Colón. Desgraciadamente, si tenemos copias de estos fragmentos con caligrafía de todos los tiempos de la vida de mossén Cinto, el poema queda siempre interrumpido al tercer canto.

Después del lema bíblico: *Qui sunt iste qui ut nubes volant et quasi columbae ad fenestras suas...*, empieza un prólogo popular, como retablo de imagi-

neros medioevales colocado en la fachada, con la leyenda de San Cristóbal, mística profecía de Colón:

«Nostre Senyor lo possa – vora un torrent
perque de riba a riba – passi la gent!
Del un al un, ell docil – va traspasant
los pobres que 'l Altíssim – estima tant.....»

Es imposible decir el encanto sin igual que tiene esta leyenda; parece no tocada por manos como las nuestras; parece obra anónima de generaciones más espirituales. Mas para el poeta, todavía el verdadero gigante ingenuo que pasa á las gentes á vado para servir á Dios, el verdadero *Cristumferens* que atraviesa á los hombres y á la cruz de un lado a otro del Atlántico, el verdadero pasador de hombres, es Colón.

Sigue después un segundo prólogo con el comulgar de Palos, y empieza ya en seguida el primer canto del poema, en largos versos rítmicos, de estructura sin igual, de maravilloso resultado, lo más perfecto acaso de la obra poética de mosén Cinto.

Da pena tener que anunciar así de prisa aquellos versos poderosos, llenos de virtud y de sentido. Los marineros se despiden de la tierra al ver alejarse las lomas de la patria, y se comunican llenos de temores los peligros que en su imaginación esperan. Aparece en medio del Atlántico el cono nevado del Teyde, vomitando llamas, como si el demonio señalara que allí empieza su reino y tratara de detener el paso de los mares. Pero Colón siempre fija la mirada en el horizonte lejano.

.....«els ulls excessos de tant mirá a ponent.....»

y por la noche, solo en la popa,

.....«en les nits estrellades del Atlantich»,

oye llegar entre perfumes y aromas de la tierra prometida, como la voz de la estimada que le llama desde lejos.....

«Quins postes de sol quines sortides,
entre les boyres d'Orient rosaceas.
Quins dies y quins vespres tan hermosos,
les estrelles lluxen a miriades
y es guayten dintre l'aigua hon fosforejan
les guspíres electriques dels peixos.....»

Que nuevo es este color de algas aromáticas, de peces irisados, de luces tropicales, en nuestra literatura catalana tan genuinamente mediterránea. Lás-

tima que un poco más allá se interrumpe el poema. Llegamos á la vista de las tierras ultramaras, y allí nos quedamos detenidos para siempre...

Otra obra mucho menos importante, pero está completamente resuelta y copiada varias veces, es el poema lírico titulado el *Trovador* ó la *Primavera*, como se le llama también en algunas copias.

Mosén Cinto, según oímos contar á sus íntimos y familiares, escribió este poema destinándolo a unos juegos florales, en la época de su mayor agitación interior y cuando más sufría de externos rencores y disputas. Parece que mosén Cinto, tenía aquel año particular empeño en ganar de nuevo el premio de los juegos florales, para contribuir así á demostrar públicamente que no era loco, como algunos médicos decían. A este fin escribió su poema *La Primavera*, medido y meditado con todos los perfiles de la poesía floralisca.

¡No sabemos nosotros los motivos de rigor que tuvo el jurado para no premiar aquella obra maestra de la gaya ciencia! El Trovador vuelve á la casa paterna después de una ausencia de largos años. Lloro delante las ventanas y se enternece con el recuerdo de los árboles queridos; ¡todo le transporta á los días más felices de su niñez!

«Lo fill de eixa masia
era mon pare un pobre masover.
Vegi l'albor del dia,
en la cambra del era
fins ont pujaba lo sagrat llorer.....»

El Trovador va describiendo su vida, no descuida de hablar de su arpa de oro, que cuando él muera, colgada resonará con el viento, y alude á menudo á sus cabellos blancos imprescindibles y á su barba nevada..... No obstante cuantas veces aquel espíritu tierno y genuinamente popular que era mosén Cinto, derrama también poesía en esta obra:

«Les noyes d'alentorn
del sol a la sortida,
van a herbejar lo blat
lo blat de la cormina:
lo bech ple de cansons,
lo cor ple d'alegria!
Veyent vermellejar
la encesa barretina,
com rosa d'un roser
dins la verdor florida,
en vol ajogassat
rotllan la soca ombrivola
y es possan a voltar
ab gran refiledisa:
Lo pomerò florit
lo roseta esbandida.»

Lo pomerò florit – la roseta esbandida. Ved aquí ya la canción popular, apareciendo entre el sol y la danza, en medio de este cuadro de nuestra vida campesina. ¡Dejadle á mosén Cinto estos elementos, y él, á veces sin querer, os dará la poesía!

¡*El cantar de los cantares* traducido por mosén Jacinto Verdaguer! Imaginad la significación de un hallazgo así para la literatura catalana. Era en delirios de infinita alegría que nosotros leíamos, el Sr. Marquina y yo, aquellos versos maravillosos:

«Tes dents son blanques
com les ovelles,
tot just sortides
del rentadòr,
son pariones
y en totes elles,
no hi ha un sol vello
sense blancó!

El autor dels *Idilis* y *Cants mistichs* traduciendo *el nigra sum sed formosa!* Hasta ahora habíamos visto los arroyos, las aguas corrientes del amor, pero ahora era la fuente misma que manaba susurrando en lengua catalana. Era una delicia sin comparación paladear aquellos versos santos regalando miel, una miel dulcísima hecha con aromas de Palestina, pero fabricada por abejas de Cataluña.

Nuestra alegría era mayor por la absoluta perfección que presentaba el manuscrito. Apenas si aparecían algunas variantes, y más en la distribución del texto, que en su sentido mismo, dudando siempre el poeta entre la interpretación dramática ó lírica sin división en escenas.

Después del *Cantich dels cantichs*, visión del Oriente perfumado aparecía la narración en prosa del *Jardín de Salomón*. Sabido es que el poeta, entre los muchos viajes que hizo, estuvo en Palestina y visitó los lugares santos, publicando después su famoso *Dietari d'un peregrí*. En aquel viaje, mosén Cinto, separándose del itinerario habitual de los viajeros, se desvió para ver el *Hortus conclusus, fontis sigillata*, donde Salomón se gozaba en los perfectos amores.

Era un día de primavera, las viñas estaban en flor, y encima de los muros escalonados del huerto que fué el jardín antiguo, los árboles frutales extendían sus ramas blancas florecientes. El poeta se pasea embriagado en olores y allí tiene una visión magnífica del Amor perfecto y de su íntima naturaleza.

«Inolvidable es pera mi, per anys que visca, lo dia 19 d'Abril de 1880, en que tingui lo plaer de veure aqueixos horts, de rodar a tort y de travers per aqueixes pomeredes y de perdrem per entre aqueixos ametllers, encisat per sa bellesa y embriagat per aquells dolços perfums.

«Gayrebe tots aquells arbres s'esqueien en bo lo y millor de sa florida, una blancor rosada s'enantellava a tots, com si se n'hi hagues vinguda aquella nit una congesta del Libano, que aila d'alla blanqueja, y desfentre aqui sota aqueix cel assoliat, s'hagues quedat a petits borrellons en les branques dels arbres.....»

Así describe el jardín, por él se pasea, uno percibe su respiración y el goce del poeta bañado por el aire tibio y perfumado del Oriente. Escuchad cómo describe la fuente, la fuente deseada del Amor:

«Aqueixos horts se reguen am les aigues de la font segellada –*font signatus*– que raja abundantament mes que cap altra font de Palestina al cap de munt de la vall en lo mateix vessant de la carena. Es tancada com ho diu el seu nom y un cop oberta la porta s'hi baixa per una escala de pedra de quinze escalons..... Ses aigues son fresques y dolcissimes y a mi me les feia mes dolces encare, el verset del cantich que assaboria am elles: Ets hort tancat germana meva, esposa, hort tancat font segellada.....»

El poeta al día siguiente siente deseos de volver, uno comprende también que su iniciación no ha sido completa. Después de decir su misa en Betlhem, donde posó la cuna del Amado, vuelve á pie por los caminos, hacia los huertos que conoció el día antes. Por aquel mismo sendero tiene una aparición, la más espléndida, la más rica y reluciente que haya sentido el alma catalana.

«Per aquell mateix camí venia Salomo cada matinada, montat en sa real carrosa, fent voleiar sa tunica blanca coberta d'or y de seda y ensementada de pedres fines, encastades en les malles del teixit, que devia semblar mes blanca, illuminada per les primeres llums del dia. El voltarien la flor de sos genets, triats entre'ls mes retxosos y ben plantats de son exercit, vestits de purpura de Tir, ab les cabelleres onejant sembrades de palletes dor que lluien als primers raigs del sol!»

Ya en presencia de su autor, el Rey Poeta, mosén Cinto va recordando aquellos versos perfumados y paladeando en frases incoherentes aquel profundo sentir del cantar de los cantares. Tiene voces de recuerdo para todos los que les han precedido en la explicación del místico camino: Gregorio, San Bernardo, el Gran Dionisio, y hasta Nicolás de Lira y los últimos autores católicos. Yo quisiera poder copiar todos los párrafos que se refieren á Santa Teresa y á San Juan de la Cruz, los hermanos más queridos de mosén Cinto:

«Si en alguna banda aqueixa ha rebrotat a través del Mediterrani es en Espanya, Nostra Doctora mistica Santa Teresa de Jesus, en sus *Conceptos del amor de Dios*, esbrina fonda y admirablement com ella sola

ho sab fer, el sentit mistich, que es lo ver, d'alguns versicles del cantich y una de ses facils e inimitables poesies es la glosa d'aquell mot del mateix, *Dilectus meus mihi*.

«Ya toda me entregué y di
y de tal suerte he trocado,
que mi Amado es para mí
y yo soy para mi amado.»

Más largamente habla aún de San Juan de la Cruz y más dulcemente, porque mosén Cinto se gozó siempre grandemente en él traduciendo y comentando algunas de sus obras. Así no es de extrañar si al final le dedica, con muchas otras, estas palabras:

«El desert de la Penyuela, ahont el va dictar, li devia recordar aqueixos jardins salomonichs, d'ont ell mes que dingu semblá talmant sentir el pasarell solitari. Per allí rodaria l'Estimat de la seva anima, pasejant d'aci d'allá al seu seguici, *sus dulces ojos de mirar cansados*: y al trobarlo, ya no voldria baixar mes a la terra, ni parlar de les coses del mon, sino quedarse en les altures y entre'ls arbres, *vuelto el pico del afecto hacia donde viene el espíritu del amor*.»

Siempre por el mismo camino, del Amor á los Cantares, mosén Cinto pagó el tributo más grande que podía dar á la antigua literatura catalana, transcribiendo en verso los diálogos del Amigo y del Amado de Raimundo Lulio. Sabido es que Raimundo, en su colosal novela filosófica de *Blanquerna*, introduce, como *intermezzo*, su pequeño Breviario del Amor; que así podría bien llamarse al conjunto de versículos místicos que forman el *Llibre del Amich y Amat*.

Esta obra, pináculo de la ciencia del Amor, era queridísima de mosén Cinto y de todos los hombres espirituales que la conocían. Desgraciadamente, hasta hace poco no se ha publicado una edición moderna del pequeño librito del Amigo y del Amado, esperando siempre ansiosamente todo el conjunto del *Blanquerna*. Pero, mientras tanto los devotos del Amado venían copiando el tesoro de estos versos como si fuera una cosa misteriosa y oculta: mosén Cinto, silenciosamente, iba traduciéndolo y glosándolo en palabra nueva para que sirviera de alimento á las generaciones venideras.

El mismo tenía también una copia manuscrita del libro del *Amic y del Amat* que, por mucho que buscamos, no pudimos encontrar entre los papeles del poeta. Mosén Cinto se complace en contar en un prólogo las singulares circunstancias en que se le ofreció de copiar este libro precioso.

Explica el poeta cómo un día, visitando sin compañía el eremo mallorquín con vistas á la mar, donde Raimundo se retiró á la soledad, los actuales ermitaños, descendientes de aquellos franciscanos que Lulio mandó llamar para fundar con ellos su convento y colegio de las lenguas orientales, le ofrecieron acogimiento. Por la noche le prestaron, para leer en el reposo de la celda, el libro del Amigo y del Amado, y el día ya le sorprende copiando uno por uno los

versículos. Allí toma la resolución de irlos desgranando en formas nuevas. Así, por ejemplo, donde Raimundo dice:

«23. Demanaren al amich hon era son amat. – Vel vos en una casa pus noble que totes les altres nobilitats creades; e vel vos en mes amors e en mos languiments e en mos plors.»

Mosén Cinto traduce, glosa, comenta, transcribe, versifica ó declara diciendo:

«Demanaren al amich
hont era son Estimat?
– Mirausel aquí en lo rich
palau de tot lo creat,
mirausel en mos amors
en mos llanguiments y plors.»

No todos los versículos están así vulgarizados. Raimundo dictó uno para cada día del año. Mosén Cinto deja muchos sin comentar; pero á veces uno mismo lo glosa más de dos y tres veces:

L'Amich.

«Oh rius que'n baixan – del cim de la serra
Desfent lo cami – quant y tornareu?»

L'Amat.

Quant prenent lo vol – retorni a son Deu,
l'home cap ficat – al llim de la terra.»

Els pobres. Otro libro tenemos de mosén Cinto, que quedó también sin completar y que por el carácter mismo de su estructura se prestaba á ello. El prólogo de este libro, que encontramos suelto y que es ciertamente uno de los trozos más felices de la prosa tan escasa de mosén Cinto, explica la extensión y motivo de la obra.

Cuenta allí el poeta una de sus visitas de caridad á una familia necesitada, en los tiempos que tenía por encargo distribuir sumas importantes entre los pobres. El cuadro de la miseria está descrito sobriamente, y además se añaden las reflexiones del poeta al hacer propósito de describir en verso las escenas que pudiera contemplar, para conmover así á las gentes.

En seguida empieza la elaboración de la obra, como mosén Cinto hacía siempre. Recoge sus inspiraciones en una grande libreta, reúne fragmentos dispersos y composiciones sueltas ó poesías ya publicadas. Al final va apareciendo ya el índice con grandes claros en blanco, y de allí pasaríamos seguramente á otra copia, más pronto ó más tarde, si la muerte no viniere á interrumpir este trabajo.

Componiéndose el libro de poesías sueltas, era fácil que no quedara nunca terminado, por el carácter poco propenso á contentarse de mosén Cinto, y así vemos nosotros los manuscritos originales de esta obra sin completar, con grandes páginas vacuas de todo escrito.

Otras poesías, también sueltas, vimos reunidas con el propósito evidente de formar también un libro. Este libro no tenía prólogo, ni apenas recordamos si tenía título. *Santoral* llamábamos nosotros á aquella procesión de figuras piadosas que se acompañaban las unas á las otras. Había entre ellas algunas particularmente interesantes. Todavía recordamos el gesto popular del San Antonio, como una imagen rural de parroquia montañesa:

—«Ahont aneu Sant Antoni.....
ab aquest liri á la ma?
—A desinfectar la terra
de la gran fortor que fá.....»

San Antonio sigue así hablando con bondad rústica en el vulgar romance de nuestro pueblo. Otros santos más sutiles y finos son invocados para males más modernos. Todos dan una palabra de consolación.

Este libro y el anterior eran evidentemente incompletos y parecían haber quedado así desde mucho tiempo atrás, como si el autor, sorprendido por alguna tormenta, hubiese dejado su obra para mejores días.

Tendríamos aún que hablar de las *Rondalles*, libro perfecto, lleno de sabiduría popular, resumen de tradiciones, de cuentos y apólogos deliciosos. Este libro, con algunas variantes, ha sido ya publicado, y por esto no hablaremos de él, doliéndonos no más de que el texto póstumo publicado no sea el más exacto.

Quedaban también grandes fajos de cartas, con materia sobrada para un *Epistolario*. Vimos también las preciosas libretas de bolsillo, con notas diarias de excursionismo de cuando mosén Cinto hacía sus viajes y ascensiones por el Pirineo, recogiendo temas y leyendas para escribir su segunda epopeya *Canigo*. No podemos menos de recordar con emoción aquellas viejas cubiertas usadas y flojas, con la goma colgante de tanto abrir y cerrarse, llenas las páginas de grande letra gruesa, escrita acaso andando..... y con las dos hojas abiertas, llenas á veces de un mapa ó una vista dibujada por la mano inexperta del poeta..... pero que hacía pensar en inspiraciones recogidas allí en lo alto y repetidas á la vista de aquellas líneas.

Y quedaba, por fin, el *Diario íntimo* que, por lo poco que de él conocimos, no creemos todavía que los tiempos aconsejasen su publicación.

Todo ello reunido y ordenado, devolvimos, el Sr. Marquina y yo, á aquellos que nos lo habían confiado. Ni una soía estampa de las que, sueltas, caían de dentro de los escritos quedó en nuestras manos. Nosotros proponíamos la formación de cuatro grandes volúmenes de *Póstumas: Prosa áurea, Carmina épica, Glosa mística y Carmina lírica*. El primer volumen llevaría además una breve vida del poeta escrita con imparcialidad.

Devolvimos aquellos tesoros y partimos cada uno por su lado. Obligaciones del Sr. Marquina le llamaban á Madrid, y yo, por mi parte, tenía que marchar al extranjero. A la vuelta á Barcelona, año y medio después, encontramos aquellos escritos dispersos nuevamente y que habían ido á parar á otras manos. Un grupo muy importante de las *Póstumas* lo poseían nuestros amigos, los antiguos editores de la revista *L'Avenç* y ellos han sido los que nos han permitido copiar algunos de los fragmentos que aquí publicamos.

Era cumplir con un deber de conciencia dar noticia de estos escritos que, tanto tiempo después de la muerte del poeta, no sólo no son publicados, sino que de algunos de ellos, sólo nosotros conocimos exactamente su contenido.

V

Quan Mossèn Cinto va estar desdonat dels metges se'l van emportar a una torre de Vallvidrera. Allí estava sol, perquè Mossèn Cinto no tenia cap parent carnal i com que era a l'hivern no hi havia ningú en aquella torre. El cuidava, o millor dit l'ajudava a ben morir, el famós Roura Barrios, metge que també feia de polític, ateneista empedernit la veu del qual es sentia des de baix el carrer de la Canuda. A l'Ateneu deien maliciosament: «Mossèn Cinto s'ha escapat del Bisbe Morgades, s'ha escapat d'En Comillas, s'ha escapat de tothom... però d'En Roura i Barrios no se n'escaparà».

I el pitjor era que Mossèn Cinto tenia altres mals que els que li donava, o volia curar, En Roura i Barrios, amb les seves medicines. Va tenir una agonia llarga de tuberculós, que va durar més d'una setmana. De dia i de nit se'l disputaven els amics de la dreta i de l'esquerra i allò semblava la batalla del dimoni de Sant Miquel, feta de viu en viu amb assistència del pobre agonitzant. De dia hi anaven els de la dreta, que li volia donar una bona fi, i que eren En Viada i Lluch, don Ricardo Permanyer i no sé qui més. De nit, hi apareixien els de l'esquerra que pel cas eren el doctor Turró, En Joan Moles i l'Eusebi Corominas, sense comptar alguna visita de donya Deseada i de l'Amparo i dels altres de la família que s'havien afillat a Mossèn Cinto.

Tots li volien bé, tots tenien raons per fer-li testaments, codicils i retractacions, així és que Mossèn Cinto canviava de parer a cada visita i desfeia amb el cap el que havia fet amb la mà. Però com que Mossèn Cinto no tenia cap diner —ni un cèntim— ni béns de cap classe, els de l'esquerra que no badaven, per sí o per no se'n van emportar una nit el bagul on Mossèn Cinto tenia els seus papers, en la més espantable barreja.

Quan Mossèn Cinto va ser mort i enterrat, el doctor Turró, En Moles i l'Eusebi Corominas van encarregar a l'Eduard Marquina que mirés de veure si entre aquell paperam hi havia alguna cosa aprofitable. En Marquina ja tenia aleshores un peu a Madrid i em va traspasar l'encàrrec a mi, amb el consentiment dels que l'hi havien encomanat. Jo era un entrant i sortint de can Moles, i allí vaig fer coneixença del doctor Turró, que encara no havia aconseguit la reputació de savi que després va tenir i tan justificada. Vivia aleshores el doctor Turró

en un entresol del carrer d'En Dou, molt fosc, a on vam tenir llargues sentades. De seguida ens vàrem fer grans amics: jo era molt noi, a penes havia fet vint anys, i ell era ja un home de barba curta, grisenca i tirant a gras, però quina força tenia encara! Ah, si els catalans no ens donéssim vergonya d'usar per fins de bé, la passió i la ràbia que usem sols per barallar-nos. Però així com no ens ofèn que un de nosaltres tingui caràcter per fer mal a l'engròs, ens espanta de seguida el veure algú que sigui massa sincer, massa romàntic o massa pur.

En Turró era un home així, parlava amb una força que semblava que us anés a mossegar, tenia odis i amors que el feien plorar a les seves velleses. El que En Turró morís sent reconegut per tot el que valia, ha estat sempre per mi un misteri. Potser és que ha canviat una mica Barcelona... Però aleshores no hi havia lloc a casa nostra per un home com En Turró. Noi encara, s'havia escapat de casa seva per anar-se'n amb les partides anticarlistes, després el seu pare l'havia enviat a Barcelona, a estudiar medecina i Mossèn Cinto s'havia encarregat de vigilar-lo com estudiant. Que En Turró devia haver donat molts disgustos a Mossèn Cinto, ni cal dir-ho, però tampoc cal dir que un home com En Turró devia quedar-li agraït per tota la vida. Quan jo el vaig conèixer, En Turró feia la viu viu amb anàlisis per metges de bona clientela. S'havia barallat amb En Ferran i s'hauria barallat amb Déu en persona si se li hagués travessat pel camí, com al Jacob de la Bíblia. Amb mi va lligar des del primer dia.

L'afecte d'en Turró per Mossèn Cinto no tenia aturador. Jo que no el coneixia més que de veure'l passar per la Rambla fent de beneficiat de Betlem (per guanyar dues pessetes amb un enterrament) vaig aprendre d'En Turró una infinitat de coses de Mossèn Cinto. I vaig aprendre'n moltes altres endreçant els seus papers. El resultat de la meua tria vaig publicar-lo en la *Nuova Antologia* de Roma, perquè aleshores no teníem cap revista que em fes el pes a Barcelona. Devia ser per l'any 1905 i en aquell curt article ja dono notícia –si no m'equivoco– del *Diari Íntim*, que és la causa d'això que escric ara. D'altra banda també se'm fa estrany que ningú ho hagi retret, potser m'ho vaig callar per no donar angúnia a En Turró, que es va quedar el manuscrit.

Doncs el fet és que, classificant les carpetes d'originals i papers de Mossèn Cinto vaig trobar una llibreta gran, d'escobertes de paper gruixut, d'un gris fosc, amb entrades quasi dia per dia del que li passava en els temps més difícils de la seva vida. Era de l'època que Mossèn Cinto sofria, o creia sofrir persecució. Era d'una lletra clara, a voltes en llapis, a voltes en tinta, sense correccions, ço que feia contrast amb les mil vegades corregides versions de les seves obres, que es trobaven en altres manuscrits.

Tenia el *Diari* de vegades el to d'una confessió amb Déu, hi havia exclamacions llargues que semblaven oracions, però en altres parts explicava fets punt per punt, amb els noms de les persones que el voltaven. En altres parts Mossèn Cinto donava senyals de perdre una mica el cap, per exemple recordo que apuntava sorolls que sentia als armaris de la llibreria o a la taula com si fossin obra del mal esperit, o d'esperits. Al veure del que es tractava vaig portar la llibreta a En Turró que sense fer gaires embuts la va ficar a la seva caixa de cabals. Mai més me la va deixar veure.

El llibre de Joan Moles: Mossèn Cinto, editat a Mèxic per Avel·lí Artís (volum tercer de la Col·lecció Catalònia) ha estat un èxit de públic. La proximitat del centenari de Verdaguier (nat a Folgueroles el 17 de maig del 1845) fa d'aquesta obra un llibre d'actualitat. A més, el senyor Moles—mort a Mèxic, en exili, com saben els nostres lectors—s'encara amb aquella part de la biografia de Verdaguier que més pot apassionar el públic, o sigui la història, encara fosca malgrat els cinquanta anys transcorreguts, de la persecució de què va ser objecte el més gran dels poetes catalans de la Renaixença ençà. Joan Moles aporta, a l'estudi d'aquest singularíssim capítol de la nostra història literària, algunes notícies noves de gran interès, i que, per cert, ens estranya que no hagués donat a conèixer abans. Malauradament, per un excés de discreció, calla els noms d'alguns personatges que van jugar un gran paper, segons ell, en aquella embolicada trama, la qual cosa minva el valor provatori de les seves interessantíssimes afirmacions. Resta, doncs, un punt de vista molt a tenir en compte, però no pas definitiu. De com el punt de vista contrari té indicis molt forts a favor seu, en dóna idea l'article d'en Josep Pijoan (o, millor dit, el capítol dels seus Retalls de vida) que inserim avui en aquesta secció. La clau de l'enigma està, doncs, en aquell dietari de mossèn Cinto, fullejat per Pijoan, i fet fonedís després per elements indeterminats en la forma que explica Joan Moles en el seu llibre. No cal dir que la glòria de Verdaguerno depèn pas d'aquest plet purament canònic; tan gran poeta és si va ser espiritista com si va mantenir-se dins la més pura ortodòxia.

El record del doctor Turró m'ha fet pensar en mossèn Cinto i els seus manuscrits. El Turró era molt de mossèn Cinto; quan estudiava per metge o veterinari (no sé ben bé el que era) el seu pare l'havia recomanat al poeta famós, perquè li fes de guardià. ¡Quin guardià i quin mosso per guardar! El doctor Turró era home indomesticable i es va conservar feréstec tota la vida. N'he sentit contar coses tremendes, d'ell i d'uns parents amb qui vivia. A mi m'havia explicat ell mateix que quan anava contra els carlins amb una partida van fer mortandats pitjors que la guerra.

Quan vam passar aquella tragèdia de la persecució de mossèn Cinto, o el que fos, el doctor Turró, com a bon *guerrillero*, es va posar al costat del seu antic guardià. I la veritat, és que la baralla entre mossèn Cinto i els seus parents i superiors va ser més cosa de punt dels que el volien portar pel bon camí que de faltes greus del *perseguit*. Mossèn Cinto havia fet molts anys d'almoïner dels marquesos de Comillas, una prebenda que l'havia acostumat a ser generós amb els que ell creia necessitats. Hi ha vegades que un es fa creus del que veu, perquè mossèn Cinto firmava pagarés a *pagar quan Déu vulla*, i tenia altres genialitats d'almoïner poètic massa caritatiu. Una vegada, un xocolater de Vic va anar a trobar el bisbe Morgades per demanar-li que fes pagar a mossèn Cinto mil pessetes que li havia emmanllevat per caritat. El bisbe, una mica disgustat, va afliurar les pessetes al mateix mossèn Cinto perquè les pa-

gués. Al cap d'unes setmanes va tornar el xocolater al bisbe a demanar les pesetes. Mossèn Cinto havia fet caritats altra vegada amb els diners del bisbe i del xocolater

Per coses així devia sortir de can Comillas.

Mossèn Cinto deia que quan parlava de necessitats amb la marquesa, veia ulls que miraven pel forat del pany i orelles que escoltaven darrera les cortines. Serien els jesuïtes –¡és clar!– que volien ells fer de *limosneros*... No puc precisar –escric de memòria–, però les cartes que va publicar mossèn Cinto, excitat pel doctor Turró, que es trobava altra vegada com en plena guerra carlista, són documents admirables d'estil epistolar. Mossèn Cinto escrivia en prosa un català més viu que el llenguatge de les seves poesies místiques i sentimentals amb ocellets, floretes, angelets i amoretes, d'estil capellanesc efeminat. De vegades, llegint les seves obres èpiques, sobretot el *Canigó*, vénen desitjos que s'hagués conservat el fadrí de Folgueroles, que es desafiava amb els forts a qui correria més, a peu descalç, sobre els rostolls, quan el blat era segat de poc. Mossèn Cinto hauria pogut ser el nostre Víctor Hugo, o Mistral, si no s'hagués espatllat al seminari. ¡Que no s'havia pas de tornar heretge pel fet que no fos capellà!

Atressí, despatxat de can Comillas, mossèn Cinto es va contrapuntar més amb els seus parents i superiors, anant-se'n a viure amb una família que ell havia protegit quan feia d'almoïner. Era la casa d'una vídua, que crec que venia de Madrid –una tal donya Deseada–, de ceba espiritista. Amb ella, vivia la noia, que es deia Amparo, geperuda, casada amb un de molt llarg de dits que es deia Amadeu, i crec que també un noi solter una mica atribolat. Potser eren bones persones, però de mala *fatxa*. No hi va haver manera de desprendre mossèn Cinto d'aquella gent fins que va estar malalt de mort i van emportar-se'l a la torre Miralles.

Allí, tres dies abans de morir, mossèn Cinto, encara que no tenia res per deixar, va demanar per fer testament, o l'hi van fer fer. Va nomenar marmessors tres dels qui el volien portar pel bon camí. Però l'endemà va anar-hi el doctor Turró, i va girar la truita: aquella nit mateixa mossèn Cinto feia un altre testament amb altres marmessors: el doctor Turró, el Joan Moles i l'Eusebi Coromines. I, pel que pogués tronar, com que era l'hivern, el doctor Turró se'n va portar tots els papers i paperams que va trobar, amagats sota la capa. L'endemà mossèn Cinto va testar altra vegada: per la qual cosa es pot dir que van guanyar la macabra batalla de mossèn Cinto els de la *crosta*, parlant malament.

I ara ve com jo vaig intervenir en aquelles trifulgues.

Jo no coneixia ni el doctor Turró, ni els altres marmessors; però era íntim amic de l'Eduard Marquina, cunyat del Joan Moles. Un dia, va venir a trobar-me el Marquina per dir-me si voldria inventariar els papers de mossèn Cinto. Vaig dir que sí, i va portar-me a can Turró, que vivia aleshores en un pis del carrer del doctor Dou. Tot seguit vam fer-nos amics, i el Turró va confiar-me el paperam. Sembla impossible que es pogués emportar tot allò quasi d'amagat. Però no hi havia cartes íntimes ni res de personal,

com jo m'esperava. Quasi tot era borradors dels llibres ja publicats, que mossèn Cinto copiava retocant-los manta vegada. De *L'Atlàntida* hi havia una llibreta, cosida a mà, amb un text en prosa preliminar, que devia ser dels anys del seminari. Després, altres versions, ja en vers, fragmentàries i molt incorrectes. L'aplec dels manuscrits donava la impressió de tota una vida dolorosa, capficada en temes intel·lectuals i escolàstics; una vida de treball, de fer i tornar a fer, llimar i raspallar uns versos que anaven millorant de so, però potser perdent d'intensitat de paraula. Examinant un arxiu de manuscrits estrictament literaris com els de mossèn Cinto, hom s'estranyava que no s'hagués tornat tòxic o boig arravatat. La primera cosa ja va succeir; ara, la segona, fa de mal dir. Però que al final va perdre una mica l'enteniment, em consta pel que explicaré.

Una de les llibretes era un diari íntim. Han passat quasi quaranta anys, però em sembla que la veig. Tenia les cobertes fosques, morades; els fulls eren de paper ratllat, molts quasi en blanc, amb poques ratlles de text. Però pel cop d'ull que li vaig donar revelaven un cert trastocament: mossèn Cinto estava com espantat de dir el que deia, o de no dir el que volia dir; parlava de sorolls como si se li hagués encomanat la ceba de donya Deseada. Tot seguit que vaig sentir la responsabilitat de tenir aquell document, vaig portar-lo al doctor Turró, assenyalant-li les ratlles malaltisses... Però declaro ara, amb una certa vergonya, que no sé si vaig fer bé de tornar la llibreta sense fer-me càrrec del que contenia i, fins potser, de no haver-la copiada. Aleshores jo era encara un bon noi, que no havia après el que he hagut d'aprendre més tard: que tenim dret i obligació de ficar-nos en allò on no ens demana ningú... Només que hem de fer-ho amb bona intenció i desig de portar ajuda, si de cas aquesta calgués. Quatre ulls hi veuen més que dos, i quatre braços fan la feina de quaranta, si van ben aparellats.

El doctor Turró va fullejar la llibreta, amb poc entusiasme: potser no era prou patològica per la seva manera de ser. La va tancar en una caixa de guardar cabals, i ja no en vam parlar mai més. Els altres manuscrits els va comprar *L'Avenç*, i això em va donar la sort —o la desgràcia— d'haver de conèixer l'Amparo i l'Amadeu, que eren segons del doctor Turró i hereus legítims de mossèn Cinto. Una mica dubtós sobre que tals hereus haguessin consignat tot el que havien heretat, vaig publicar un article descrivint els manuscrits de Verdager, en un lloc on no s'esperaria trobar-lo —la revista italiana *Nuova Antologia*—. Era l'any 1904 o 1905, que, instal·lat a Roma i passant certes vetlles per la redacció, que era al Corso Vittorio, un dia allí, repentjant-me en un taulell, vaig escriure unes pàgines sobre aquell fet. Va al final d'un número com a informació, i no sé si el firmo.

Vaig retreure el diari íntim de Verdager quan el senyor Lluhí va demanar-me un article per al primer número del diari *L'Opinió*. Jo era aleshores al Canadà, i vaig voler complaure'l per dues raons: primera per ajudar amb un reportatge de bona mena, que sempre és bo per un diari que comença; i segona per veure si els que guardaven el manuscrit dirien el que n'havien fet i on parava. El meu article va fer escàndol, es va comentar i el van discutir: però la

segona intenció de desenterrar el manuscrit no la vaig aconseguir. A hores d'ara, no sabem si s'ha destruït o qui sap qui el guarda, esperant que tots siguem morts.

* Creiem convenient assenyalar aquí que tot això ho diu en Josep Pijoan. No tot el que ell diu compta amb l'assentiment unànim dels QUADERNS. Pel que fa a la qüestió de l'estil, ell s'afilia a la teoria de la *paraula viva* de Joan Maragall, mentre els QUADERNS propugnen un *estil directe, senzill i digne*. Els dos punts de vista tenen força de comú, però no s'identifiquen. Així, per exemple, contra el parer de Josep Pijoan, considerem l'estil de Verdaguer un model esplèndid, i creiem que la veritable simplicitat no s'obté sinó a costa d'esforç i de correcció, com és el cas d'aquell geni de la nostra poesia.

VII

Y aquell discurs pel centre excursionista sobre en Verdaguer com excursionista. Yo no m'hi avenia gayre ab les seves idees en aquest punt. Deya qu el sentiment dels pagesos devant la naturalesa no es tan intens com el de la gent de ciutat que no tenen contacte ab les belleses del camp mes que de tant en tant. Y es clar que prenent en Verdaguer com a representant del pages-poeta tenia raó. Pagès y fill de pagesos en Verdaguer va perdre molt aviat al seminari llegint l'Eneida, la simplicitat camperola. En els primers borradors de l'Atlantida, hi han episodis que despres van desapareixer, calcats de Virgili. Tan en Verdaguer, com en Mistral, qui també volia ser l'escolá del gran Homer, van fer tot lo posible per desapendre a veure les coses ab sencilles, estudiant retorica y historia. Com tots dos eren grans poetes de mena, fins sense voler van tenir que fer poesia. —Y a pesar de tot, me deya un dia en Maragall —aixó de que Mireia es mori d'insolació no se l'hi podia ocorrer mes que a un gran poeta!

La joventud, potser la por d'extraviarse ab un asunto massa heroic, la vida forta que sentia burdonar al seu voltant, tot va ajudar a Mistral a escullir Mireia. Despres com que'l metodo era equivocat ya va flaquejar en Nerto y el Poema del Rodano. Finalment el poeta torna a apareixer, gran com may en les seves memories. Com s'hi encantaba en Maragall al llegirles, que se sabia de cor aquell parrafo qu'explica Mistral com el seu pare va escullir la seva mare, com Booz o Ruth. Aixó si qu'es poesia, deya! Quin parlar! Deu ens dongui de coses aixís, maldament en prosa y no en estrofes de vuyt versos!

A n'en Verdaguer l'hi va passar lo mteix, solsament que an aquest el va salvar la canso popular, que havia sentit tant a l'infantesa y que no'l va deixar d'ajudar-lo tota la vida. En Maragall no tenia una complerta admiracio per en Verdaguer la seva aparent facilitat d'escriurer versos l'amohinaba. Pro la facilitat debia ser sols pels seus versos bons, els versos de las Visions y Cants (sic) y altres poesies de caracter popular. En cambi, per les composicions epiques, quin treball! Quina feyna en llimar copiant cada vers, dotzenes de vegades. Cuant vaig veurer els manuscrits d'en Verdaguer a la seva mort, qu'omplien tot un bagul, s'em va fer extrany que no s'hagués tornat físic molt avans. Per

cert qu'entre les llibretes d'en Verdaguer n'hi havia una ab un curiosíssim diari íntim del qu'en vaig parlar en un article a la Nuova Antologia de Roma cap a l'any 1905 o 1906 y may mes he vist que dingu s'en hagi preocupat. Com olvidas, gent de Barcelona, fins als teus propis idols! Com deya en Maragall, —despulses al gran de grandesa — y encare t'en rius.

Al pobre mossen Cinto el van adorar com un sant y el van arrosegar pel fanc y potser no's mereixia ni una cosa ni l'altre. Yo are a America he tornat a estimar les epiques verdaguerianes, es a dir l'Atlantida y el Canigo. Tots dos poemes revelen molt mes estudi, trassa y bon gust del que la gent se figura. Pel Canigó hi ha tanta materia de les epopeyes carolingias y tan ben estudiada pel seu temps, que no crech que en Verdaguer tot sol fos capas d'empescarse l'argument, yo hi veig l'intervenció d'en Milá —en la tria dels episodis.

L'Atlantida, es clar que es materia mes literaria encare, pro quin bon gust en el primer cant! quina llastima que dels seus viatjes a America en Verdaguer enlloch d'empenyarse en copiar tambe al gran Homer y les estrofes de l'Araucana, no ens hagues donat unes visions Atlantiques! vives descripcions de les terres que l'hi anaban passant pels ulls, dels mars fosforescents del tropic, dels peixos y dels aucells, dels pobres emigrants que vey a en els Barcos de la Companyia tot marxant cap a Ponent. Si en Verdaguer hagués sigut gallego ó hagués en cambi vist marxar als pagesos de Folgaroles en remats, cap a Cuba, de segur qu'ens hauria donat una epica molt mes interessant que l'Atlantida. Va tenir viva al seu devant, l'Odisea d'aquests temps nostres, que es la poblacio d'America pels expatriats del vell mon y s'en va anar a atormentarse cantant Hercules y les Hesperides, dragons y gegants que no fan fret ni calor a dingu. Ah! si un dia en Verdaguer hagués sentit en mitj de l'Oceà un pages de la Plana cantant el Rosinyol o les Montanyes regalades, aleshores hauria comprés lo qu'es la verdadera epopeya dels temps moderns. Pro els catalans cada dia tenen mes por d'arrencarse de la terreta, tenen por a les vagues, al nou mon y aquesta epopeya si algun dia s'escriu no sera en catala. Com deya en Maragall —*America, America, terra furienta, som debils per tu!*

De totes maneres en Verdaguer se va salvar per la canço popular qu'el persegua fins quant estava rodejat de Tallaferro y dels Atlants. Una vegada ab en Maragall ens varem donar compte d'aquesta educacio inconscient d'en Verdaguer, quant en una masia del Montseny excitant a les dones perque ens cantessin van comensar una canso de Nadal una mica extranya. La melodia era tan tendre, que vam demanar qui els l'havia ensenyat y ab sorpresa van treurer un paper d'estrassa impres a cal Anglada de Vich ab la canço y una nota dient: *cantis ab la tonada De la torra xica — de la torra gran.* Y la lletra era d'en Verdaguer.

Notes

I. Posteriorment a la redacció i publicació de la meua tesi *Joan Maragall i Josep Pijoan. Edició i estudi de l'epistolari*, Barcelona, 1992, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, he llegit l'article de Just CABOT, *Cal un biògraf*, publicat a «Mirador» núm. 84 (4 setembre 1930) (Veg. Just CABOT, *Indignacions i provocacions* a cura de Valentí SOLER, Barcelona 1992, Edicions 62, L'Alzina 28, pp-113-115) en el qual també manifesta no haver trobat l'article en qüestió i si en canvi en un volum del 1906 una recensió de redacció sobre l'article de «La Lectura» que ja he esmentat.

I. Carta a Maragall del maig de 1903. A.M. BLASCO, *Joan Maragall i Josep Pijoan. Edició i estudi de l'epistolari*. Barcelona, 1992. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 128-129.

II. Pròleg al volum VERDAGUER, Jacint, *Colom seguit de Tenerife*, 1907. Tipografia L'Avenç.

III. *Les obres pòstumes de Mossèn Cinto Verdaguier*, «La Veu de Catalunya», any XVI, núm. 2490 (14 març 1906).

IV. *Las obras inéditas de Mosén Jacinto Verdaguier*, «La Lectura» (març 1906), pp. 261-271.

V. *El diari íntim de Mossèn Cinto*, «L'Opinió», I, núm. 1 (18 febrer 1928).

VI. *Els manuscrits de Mossèn Cinto*, «Quaderns de l'Exili», III, núm. 12 (març-abril 1945), pp. XI-XII.

VII. Fragment de la llibreta que conté una primera redacció de *El meu don Joan Maragall*. (Publicat a l'Apèndix dins *Joan Maragall i Josep Pijoan. Edició i estudi de l'epistolari*, pp. 570-571).